

STANISŁAW BIAŁOUSZ

PIŚMIENNICTWO SŁAWOMIRA MIKLASZEWSKIEGO

Piśmiennictwo S. Miklaszewskiego powinno być omówione w ścisłym związku z jego rozwojem naukowym. Można by w układzie historycznym, rok po roku, wydobywać z kolejnych publikacji najbardziej charakterystyczne sformułowania i oceniać je zarówno w odniesieniu do ówczesnego stanu nauki, jak i w odniesieniu do dzisiejszego gleboznawstwa. Można by też przeprowadzić taką analizę tematycznie, poszczególnymi działami nauki o glebie.

Ani pierwszego, ani drugiego zadania nie jestem w stanie tu wykonać. Owe najbardziej charakterystyczne sformułowania to cała książka „Powstawanie i kształtowanie się gleby” [81], to większość z jego kolejnych podręczników [9, 61, 116, 134], wśród których *Gleby Polski* liczą 640 stron.

Pełna ocena piśmiennictwa Miklaszewskiego pozostaje nadal zadaniem do wykonania w ramach studiów nad historią myśli gleboznawczej w Polsce. Nie byłaby to ocena wyczerpująca, gdyby nie nawiązała do ówczesnego stanu gleboznawstwa na świecie i gdyby nie wydobywała indywidualności Miklaszewskiego na tle niemieckiej szkoły geologiczno-petrograficznej i rosyjskiej szkoły klimatycznej. Ale jest to zadanie, które może wykonać gleboznawca o doświadczeniu badawczym niewiele ustępującym Miklaszewskiemu, o piórze tak lekkim i równie łatwo kreślącym obrazy i życie gleby, jak jego.

W niniejszym szkicu podam raczej fakty i krótkie wyjaśnienia niż komentarze. Częściej oddawać będę głos samemu Miklaszewskiemu, pozostawiając czytelnikowi wyciągnięcie wniosków.

Pierwszą publikacją Miklaszewskiego był artykuł „Sposoby brania prób ziemi do badań w pracowni i badanie ziemi”, ogłoszony w roku 1903 w *Pracach Delegacji Doświadczalnej przy Sekcji Rolnej w Warszawie*. Temat pierwszej publikacji jest punktem wyjścia wszelkich prac gleboznawczych. Nie jest to przypadkowe. Działy już wówczas laboratoria przy stacjach doświadczalnych i Miklaszewski zdawał sobie sprawę, że porządkowanie pojęć i metod badań gleboznawczych zaczynać należy od podstaw, tj. od pobrania prób.

Z dalszych publikacji widać, że nie szło to łatwo. Jeszcze w roku 1912

pisał o pobieraniu prób [61]: „rzeczą przy badaniach gleb najtrudniejszą jest wybór miejsca brania próbki i samo jej wzięcie. Analizę chemiczną gleby zrobi dobrze pierwszy lepszy chemik, dobrą próbkę zdatną do analizy nie przypadkowo może wziąć tylko wytrawny specjalista”. Rozwijając dalej tę myśl pisał, że do poznania gleby niezbędne jest pobieranie prób nie tylko z gleby, ale z podglebia i podłoża, a nawet że informacje o podłożu są częstokroć ważniejsze. Refleksja nad skutecznością tych nawoływań nasuwa się po przeczytaniu pracy „Ekologiczne przesłanki nawożenia roślin uprawnych”, w której autorzy w roku 1973 nadal muszą przekonywać, że do nawożenia roślin uprawnych nie wystarczy znajomość zawartości składników pokarmowych w poziomie ornopróchnicznym, ale potrzebne są również analizy właściwości chemicznych, powietrzno-wodnych i biologicznych głębszych poziomów gleby. Miklaszewski skomentowałby to tak: „Niebadanie podłoża ma za przyczynę i lenistwo. Najczęściej bowiem rolnik, choć tyle się od analizy chemicznej spodziewa, bierze próbkę dość niedbale, jak bądź”.

W pierwszych publikacjach Miklaszewski często tłumaczy się z niemożności zdefiniowania gleby lub wyjaśnienia zjawiska. Wynikało to z braku jednolitych dla całych ziem polskich nazw gleb, braku kryteriów, a także niezadowolających gleboznawcę możliwości chemicznych i biologicznych badań gleby.

W roku 1903 pisał w *Chemiku Polskim*: „Należy zaznaczyć, że dotychczas dokładne oznaczenie wartości gleby na zasadzie analizy chemicznej jest, u nas szczególnie, niemożliwe, mamy bowiem jeszcze zbyt mały materiał porównawczy, zbyt mało znamy różne gleby kraju naszego pod względem analitycznym, przytem istniejący materiał najczęściej jest nie do porównania, dotychczas bowiem każda prawie pracownia i stacja doświadczalna posługiwała się inną metodą analityczną. Prócz badań gleboznawczych polnych i analizy, gleby powinny być poddane doświadczeniom nawozowym. Na zasadzie dopiero takiego materiału doświadczalnego, łącznie z danymi analiz popiołów zbóż i ziemiopłodów na danej ziemi wyhodowanych, zapewne dadzą się ustanowić normy, na których zasadzie prosta analiza ziemi mechaniczna i chemiczna da nam prawo zaliczyć badaną ziemię do tej lub innej kategorii ziem, nadających się do tego lub innego celu w naszych stosunkach i naszym klimacie. Pierwsze kroki już poczynione. Zawiązana przy Sekcyi Rolnej Delegacya Doświadczalna ustaliła metody chemiczne badania gleb dla Królestwa Polskiego” [3].

W opisie gleb powiatu Błońskiego [16] z roku 1907 czytamy: „Gleby łądzkie mają pod względem składu mechanicznego charakter bielicowaty, nie mają go zaś ze względu na skład mineralogiczny. Dzisiaj nie umiem ich jeszcze nazwać. Przy sposobności zaznaczę, że gleby leżące w bruździe polskiej są jednymi z najtrudniejszych do zbadania i dlatego należy bardzo ostrożnie wyciągać ostateczne wnioski z badań nad nimi dokonanych, aby się nie znaleźć w potrzebie odwoływania tego, co się

raz za pewnik podało, a co gorsza — nie rozpowszechniać pojęć błędnych”.

W opisie gleb guberni kieleckiej z roku 1904 [7] i w przemówieniu na Zjeździe Przyrodników i Lekarzy we Lwowie w r. 1907 [20] znajdziemy m. innymi: „Istnieją typy gleb ustalone przez rolników praktyków. Niektóre z tych typów np. bielica, są najzupełniej jasno określone i każdy kto choć raz miał z typową bielicą do czynienia, pozna ją zawsze i wszędzie. W danym razie praktyka i teoria charakteryzują ten typ gleby jednakowo i badania potwierdzają spostrzeżenia praktyków. Nie wszystkie jednak typy przez praktyczne rolnictwo stworzone są tak jasno określone. Przytem istnieje mnóstwo nazw dla oznaczania jednych i tych samych gleb ... Kiedym przystępował do badań gleboznawczych w Królestwie Polskim zaczęliśmy w Delegacji Gleboznawczej przy Sekcji Rolnej w Warszawie zbierać nazwy gleb używane przez rolników praktyków, (respective nazwy ludowe) w różnych okolicach kraju naszego ... Rezultat był bardzo ciekawy: doszliśmy do bajecznej liczby trzystu kilkudziesięciu nazw ... gleb typowych Królestwo posiada zaledwie kilkanaście... Osobiście nie przywiązuję nadmiernej wagi do słownictw w ogóle. Jest bowiem dla mnie rzeczą obojętną, czy gleba jakaś ma jedną nazwę czy dwie lub więcej nawet, czy nazwiemy ją tak, czy inaczej, abym tylko dokładnie wiedział, co mam pod temi nazwami rozumieć”.

W książeczce popularno-naukowej „Gleba” z roku 1909 [36] obok trudności jest już mowa o pewnych osiągnięciach: „Każda gleba powinna być inaczej uprawiana, bo każda jest inna. Pytanie tylko, jak. W tej chwili gleboznawstwo zupełnie ściśle na to odpowiedzieć nie może, ale odpowie, niech tylko samo lepiej się zbrata z glebami i pozna ich istotę. Zrobiło ono i tak znaczne postępy w czasach ostatnich, podnosząc glebę od czegoś z kategorii mieszaniny miału skalnego z próchnicą, a więc od czegoś martwego i jakby niezmiennego do godności prawie istoty żywej i nieskończenie zmiennej”.

O trudnościach w badaniu gleby z powodu niedorozwoju metod czytamy m.in. w podręczniku z roku 1912 [61]: „Niestety, nauka mało zna własności koloidów, aby je umiała oznaczać i dokładnie oddzielać. Rola koloidów w glebie, dziś przeczuwana raczej niż zbadana, pozostaje na razie zagadnieniem nierozwiązalnym i rozwikłanie jej zależy od rozwoju fizyki i chemii koloidów w ogóle”.

Podobnie jak od postępu w badaniu koloidów spodziewał się wiele od ówczesnej bakteriologii gleby.

Piśmiennictwo Miklaszewskiego zamyka się liczbą 141 publikacji, w tym:

— podręczników	10
— książek i artykułów popularno-naukowych	17
— rozpraw o metodach badań	17
— opisów regionalnych gleb	56
— map gleb obszaru Polski	13

— rozpraw n.t. genezy i klasyfikacji	17
— sprawozdań ze zjazdów gleboznawczych	5
— prac o bezpośrednim zastosowaniu rolniczym	6

Ponadto opublikował prawie 20 tłumaczeń, krytycznych omówień i krótkich notatek. Na międzynarodowych zjazdach gleboznawczych wygłosił Miklaszewski 7 referatów, głównie na temat teorii klasyfikacji gleb i wydzielania typów gleb.

Najpoważniejszą ilościowo pozycję stanowią opisy regionalne gleb. Wynikło to z przyjętej przez Miklaszewskiego metody pracy. Tłumaczył się z tego często. Wyjaśniał, że ze względu na brak klasyfikacji gleb Polski należy zgromadzić dostatecznie dużo materiału o glebach różnych regionów, aby móc dokonać syntezy już nie w układzie regionalnym, lecz według jednostek wyróżnionych w klasyfikacji. Syntezami takimi były kolejne wydania podręczników „Gleby ziem polskich”, gdzie wykorzystywał opisy regionalne.

Opisy regionalne są to właściwie sprawozdania z podróży gleboznawczych. Po ogólnym opisie środowiska przyrodniczego wymieniał i charakteryzował napotkane typy gleb, załączając dokumentację analityczną. Wplatanie tu były uwagi z teorii powstania poszczególnych typów gleb, zalecenia czysto rolnicze, a nieraz i spostrzeżenia socjologiczne i folklorystyczne. Ilość i rozkład terytorialny tych opisów wskazują, że nie tylko kurtuazja kazała Staniewiczowi powiedzieć na jubileuszu 30-lecia pracy naukowej Miklaszewskiego, iż „przeszedł wielokrotnie wszcz i wzdłuż ziemię ojczystą, ustalił typy gleb, nakreślił prowizoryczną ich klasyfikację”.

Niełatwo jest rozdzielić u Miklaszewskiego podręczniki od książek popularno-naukowych. Podręczniki napisane są stylem jasnym, językiem barwnym i przekonującym. Połączyły się tu razem dar jasnego przedstawiania myśli, konieczność przekonywania o nieodzowności poznawania gleby, doskonałe zrozumienie zagadnienia i wreszcie osobiste, emocjonalne zaangażowanie autora.

W pierwszych podręcznikach Miklaszewskiego początkowe strony przeznaczone były głównie na ubolewanie nad opóźnieniem nauki gleboznawstwa w stosunku do innych nauk przyrodniczych, nad brakiem piśmiennictwa, niezrozumieniem potrzeby poznania gleb. Wyraża to dobrze jego motto do wystąpienia na Zjeździe Przyrodników i Lekarzy w 1907 r.: „W glebę siejecie, której nie znacie, sami nie wiecie, co uprawiacie”.

Pierwszy podręcznik „Gleby ziem polskich” objętości 128 stron drukowany był w Przeglądzie Rolniczym w III i IV kwartale 1906 r. Księgarnia Gebethnera i Wolfa wydała go w formie książkowej w roku 1907 z datą 1906. Miklaszewski miał wówczas 32 lata i siedem lat pracy w gleboznawstwie.

Kolejne wydania (II w 1912 i III w 1930 r.), objętościowo każde następne 2- i 3-krotnie większe od poprzedniego, mimo dodania nowych treści zachowały ten sam układ: ogólne informacje o środowisku przy-

rodniczym i czynnikach glebotwórczych na obszarze Polski, zarys klasyfikacji gleb, omówienie gleb według jednostek wyróżnionych w klasyfikacji, różne uwagi na tematy metodyczne i zastosowania badań gleboznawczych. Jeszcze w roku 1946 we wstępie do „Zarysu nauki o glebie” [134] podnosił konieczność rozpatrywania gleby najpierw w łączności z otaczającym środowiskiem, aby dopiero później analizować części składowe i procesy.

Inną grupę podręczników rozszerzanych w kolejnych wydaniach stanowi seria „Rozpoznawanie gleb w polu na ziemiach polskich” [60, 80, 123, 141], cenny przewodnik dla rolników praktyków i dla gleboznawców terenowych.

Osobna uwaga należy się książce „Powstawanie i kształtowanie się gleby”, wydanej w roku 1922 nakładem Księgarni Rolniczej jako numer 27—30 Praktycznej Encyklopedii Gospodarstwa Wiejskiego. W książce tej zawarta jest filozofia gleboznawstwa Miklaszewskiego. Przedstawione w tytule zagadnienie wyjaśnia w nawiązaniu do poglądów najwybitniejszych gleboznawców tamtej epoki: Ramanna, Sybircewa, Glinki, Langa. Niepoślednie miejsce zajmuje w książce teoria Wiliamsa wpływu roślinności na proces glebotwórczy i teoria bielcowania w glebach leśnych. O niestarzeniu się głęboko przemyślanego spojrzenia na glebę świadczyć może podany w tej książce za Wardem przykład kaolinizacji bądź laterytyzacji dolerytu zależnie od klimatu. Ten sam przykład, nie w kontekście historycznym, lecz jako uzasadnienie pewnych procesów, cytuje B. Gèze we francuskim podręczniku z roku 1972.

Jaka jest rola podręcznika gleboznawstwa, powiedział jasno Miklaszewski we wstępie do cytowanego już „Zarysu nauki o glebie” [134]: „Głównym celem podręcznika nauki o glebie — to jest o cudownym środowisku, w którym z martwych składników powstaje żywa tkanka organizmu, a obumarły organizm przechodzi stopniowe stadia rozkładu aż do zupełnej mineralizacji wszystkich swych części składowych — musi być nauczanie myślenia kategoriami gleboznawczymi (podkr. S.B.). Adresował to nie tylko do gleboznawców, ale i do rolników, „bo bez dokładnego i jasnego zrozumienia wszystkich procesów: fizycznych, chemicznych i biologicznych, składających się na życie gleby, nie może być mowy o świadomym posługiwaniu się glebą jako warsztatem rolniczym i ogrodniczym — żywicielem ludzi i zwierząt”.

Tu doszliśmy do Miklaszewskiego jako popularyzatora. W całej swej działalności poświęcił nie mniej czasu na popularyzowanie praktycznych zastosowań nauki o glebie niż na badania gleb. Jako przewodniczący Sekcji Szkolnej Centralnego Towarzystwa Rolniczego, organizującej coroczne kursy dla rolników praktyków, ubolewał nad tym, że dla słuchaczy kursów i dla ogółu czytelników „literatury odpowiedniej, aktualnej i stojącej na wysokości zadania prawie nie mamy”. Zainicjował więc wydawanie „Biblioteki Sekcji Szkolnej CTR” i pod numerem 1 opublikował swoją książeczkę: „Gleba — co każdy o glebie wiedzieć powinien” [36].

W odrodzonej Rzeczypospolitej zainicjował serię popularno-naukową „Wiedza Rolnicza — oddzielne, popularne, lecz ściśle książeczki poświęcone różnym zagadnieniom gospodarstwa wiejskiego pod redakcją Sławomira Miklaszewskiego” i wydał tam w roku 1920 pod numerem 1: „Jakie gleby należy u nas drenować”, a w roku 1921 pod numerem 3: „Sieć ognisk kultury rolniczej”. Był autorem opracowań o glebie w kolejnych wydaniach zbiorowego „Podręcznika Gospodarstwa Wiejskiego”, autorem kilku zeszytów Encyklopedii Gospodarstwa Wiejskiego, jak też częstym gościem na łamach Gazety Rolniczej. W roku 1925 założył poważne czasopismo „Doświadczalnictwo Rolnicze” i przez szereg lat był jego redaktorem.

Wprawdzie widział w gleboznawstwie dwa kierunki: teoretyczny i praktyczny, trudno jest jednak powiedzieć, który był mu bliższy. Nie odgrodził się od praktyki rolniczej barierą terminologii naukowej; celem jego pracy nie było jedynie badanie gleb tylko w celu poznania gleb, ale poznanie gleb w celu „zwiększenia wydajności warsztatów rolniczych — jednego z zagadnień podstawowych naszego bytu państwowego”.

Razem z podręcznikami i książkami popularnymi wymienić trzeba i kolejne mapy gleb ziem polskich. Zamierzeniem autora było, aby mapa stanowiła załącznik do podręcznika. Nie udało się to w pierwszym podręczniku z roku 1906, ponieważ Mapa Gleboznawcza Królestwa Polskiego 1:1 500 000 wydana została z przyczyn niezależnych od autora o rok później. W roku 1912 drugie wydanie podręcznika miało już uzupełnioną wersję Mapy. Ta sama Mapa przedrukowana była w dwutygodniku „Die Ernährung der Pflanze” w 1911 oraz w „Handbuch von Polen” w latach 1917 i 1920.

Z przedstawionego na rzymskim kongresie MTG w 1924 r. oryginału „Mapy gleb R.P.” (1:1 000 000) wydrukowano w 1927 r. mapę w skali 1:1 500 000. Była ona przedrukowana w skali 1:3 000 000 w „Die Ernährung der Pflanze” w 1927 r., a w 1929 r. w atlasie „Bodenkarten und andere kartographische Darstellung der Faktoren der landwirtschaftlichen Produktion verschiedene Lander”, Berlin 1929. Po kongresie w Waszyngtonie w 1927 r. Mapa gleb R.P. była zalecana jako wzór dla państw nie mających jeszcze map glebowych (a była ich większość).

Opracował również uproszczone mapy gleb dla potrzeb korespondentów gazet rolniczych, plantatorów buraka cukrowego, dla zobrazowania nasilenia procesu bielicowania w różnych regionach. Był współautorem „Mapy gleb Europy” (1:10 000 000) wydanej pod redakcją Stremmego, przetłumaczył do niej tekst objaśniający z języka niemieckiego na polski i z niemieckiego na francuski. Z następnej wersji „Mapy Gleb Europy” (1:2 500 000) przedstawionej na kongresie w Anglii w 1935 r. nie był zadowolony, gdyż, jego zdaniem, wprowadzono w niej na obszarze Polski zbyt wiele zmian w stosunku do materiałów przez niego dostarczonych. W okresie powojennym wziął udział w opracowywaniu Mapy Gleb Polski (1:1 000 000) wydanej pod redakcją J. Tomaszewskiego.

Większość prac Miklaszewskiego drukowana była w:

- Pamiętniku Fizjograficznym (razem 12) w latach 1904—1910, w tym tylko w roku 1907 — 7 prac ¹.
- Sprawozdaniach Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (razem 47), w tym w latach 1908—1913 — 46 prac i jedną w roku 1947.
- Doświadczalnictwie Rolniczym — 25 prac w latach 1925—1933.

Był cały czas wierny Gazecie Rolniczej i umieścił tam w latach od 1904 do 1938 — 13 rozpraw i notatek. W wydawnictwach zagranicznych drukował 9 rozpraw i 5 map.

Z całego piśmiennictwa obejmującego 158 pozycji udało się odnaleźć w archiwach i bibliotekach 137. Nie odnaleziono 21, w tym drukowanych w kraju 11 i za granicą 10. Jesteśmy „na tropie” około połowy z nich i możliwe, iż uda się uzyskać ich kopie. W Zakładzie Gleboznawstwa Politechniki Warszawskiej, który to Zakład założył Miklaszewski w roku 1919 i gdzie pracował do końca, zgromadzono możliwe do uzyskania oryginały, kserokopie mniejszych objętościowo prac i kopie stron tytułowych dzieł większych ze wskazaniem źródeł i numerów katalogowych, gdzie znajdują się oryginały ².

Zaginęło bezpowrotnie wiele nie publikowanych map wielkoskalowych, nie ujętych w Bibliografii. Tym większa to strata, że były wśród nich przykłady metodyczne przeznaczone do zaprezentowania na mającym się odbyć w roku 1940 w Berlinie Kongresie MTG. Zginął rękopis ukończonego dzieła „Gleba — istota nieznana”.

Za początek swej pracy w gleboznawstwie Miklaszewski przyjmował rok 1899, tj. podjęcie asystentury w Krakowie. Pierwsza samodzielna publikacja ukazała się w czwartym roku pracy. Za najpłodniejszy uznać należy okres do I wojny światowej. W latach 1903—1913 ogłosił 77 prac, a tylko w okresie 1907—1913 — 66 prac. W drugim wydaniu „Gleb ziem polskich” w 1912 r. wyłożył już swoje podstawowe poglądy, których nie zmienił do końca. Miał wówczas 38 lat i opublikowanych 65 prac. Najdobitniej przedstawił swój punkt widzenia na istotę gleby w roku 1922 [81] w wieku 48 lat. Jeżeli uwzględnimy przerwę spowodowaną wojną i trudnymi latami powojennymi, to okaże się, że indywidualność Miklaszewskiego ukształtowała się w pierwszych piętnastu latach jego samodzielnej pracy.

W notatce o piśmiennictwie Miklaszewskiego nie można pominąć fak-

¹ W roku 1895 powstała Sekcja Rolnicza Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie. Prowadziła ona prace pod kierunkiem prof. E. Godlewskiego do roku 1910. W tym okresie w „Sprawozdaniach Komisji” pisali n.t. gleboznawstwa K. Miczyński, K. Mościcki, T. Domański, S. Miklaszewski. W roku 1926 reaktywowano Sekcję Rolniczo-Leśną Komisji Fizjograficznej A. U. pod przewodnictwem prof. J. Włodka. Miklaszewski wspomina, że nie była ona już tak aktywna jak w pierwszym okresie działalności.

² Całą tę pracę wraz z zestawieniem Bibliografii wykonała mgr inż. Maria Oszmiańska.

tu, że nie były mu obce prace wydawane zarówno na zachodzie Europy, jak i na wschodzie, władał bowiem biegle trzema językami zachodnimi i rosyjskim. Najchętniej posługiwał się francuskim.

W końcowej refleksji, po przeczytaniu wszystkich odnalezionych prac Miklaszewskiego, należy stwierdzić, że niełatwo jest pisać o glebie tak jasno i z taką emocją wewnętrzną, jak to robił Miklaszewski. W roku 1909 pisał: „Pisać o glebie, próbować dać syntezę tego, co to jest gleba, należy do czynów bardzo śmiałych ... Gleba jest rezultatem tylu sił działających jednocześnie, a często sprzecznie, tyle się w niej odbywa procesów i to najróżnorodniejszych ..., że ująć jej cechy, zarysować jej „ja”, wyłożyć jej istotę jest prawie niepodobnym ... A jednak piszę o glebie, chcę z nią szersze warstwy zaznaczyć ... Uchylić mi się nie wolno ... pisać muszę” [36].

A napisał to tak, że nie sposób jeszcze teraz uwolnić się od ducha i stylu Miklaszewskiego.

Wyznawał zasadę godną polecenia i dziś, że celem, jaki stawia sobie autor, nie powinno być popisywanie się swoją wiedzą przed czytelnikiem, lecz jasne i zwięzłe wyjaśnienie zagadnienia.

Bez rocznicowej kurtuazji należy w zakończeniu powiedzieć, że długo jeszcze powinniśmy sięgać do dzieł Miklaszewskiego, szczególnie tych, w których wyłożył swój punkt widzenia na istotę gleby jako czynnika składowego środowiska przyrodniczego i na znaczenie gleby jako warsztatu rolniczego.

С. БЯЛОУШ

ПЕЧАТНЫЕ ТРУДЫ МИКЛАШЕВСКОГО

Резюме

Славомир Миклашевски начал свою научную деятельность в первые годы нашего столетия. Существовала уже тогда довольно большая литература по вопросам сельского хозяйства и агрохимии. Почвоведение как самостоятельная ветвь знаний лишь начинало ставить первые шаги и поэтому многие понятия в почвоведении не были унифицированы и упорядочены.

Первые труды Сл. Миклашевского шли в направлении унификации номенклатуры и методов исследований в почвоведении. Наибольшую группу, 56 статей, составляют региональные описи почв Польши. Обобщением региональных описей являлась классификация почв Польши и описи отдельных почвенных единиц, представляемых более полно в очередных изданиях учебника „Почвы польских земель“. Естественной последовательностью классификации и региональных описей стали карты почв Польши. Сл. Миклашевски составил 13 таких карт. Кроме того издал 14 популярных книг для земледельцев. Писал очень убедительно о необходимости ведения почвенных исследований и о значении почвоведения для всех отраслей сельского хозяйства.

Был тоже автором многих рецензий, полемических статей и отчетов с международных съездов. Многие его труды имеют в дальнейшем полную научную

ценность. Наибольшее признаниенискало Миклашевскому изучение рендзин и популяризация понятия „рендзина“ для почв образованных из карбонатных горных пород.

S. BIAŁOUSZ

LITERARY OUTPUT OF SŁAWOMIR MIKLASZEWSKI

Summary

Sławomir Miklaszewski began his scientific career in the first years of the present century. There existed already a rather rich literature in the domain of agriculture and agricultural chemistry. Pedology as an independent discipline was at that time at an initial stage, and therefore the pedological nomenclature was still not uniform nor set in order.

The first works of S. Miklaszewski aimed just at an unification of the nomenclature and of research methods. The next widest group of His works constituted descriptions of Polish soils in particular country regions, amounting in total to 56 works. A synthesis of regional descriptions was the classification of Polish soils and descriptions of particular soil units, presented to a wider extent in subsequent editions of the textbook "Soils of the Polish Territories".

A natural consequence of the classification and natural descriptions of soils were maps of Polish soils, 13 in total. S. Miklaszewski had written also 14 popular books for farmers. In them He stressed the necessity of pedologic investigations and the importance of pedology for all branches of agriculture.

S. Miklaszewski was also an author of many pedologic reviews and polemics as well as of scientific reports at international meetings. Many His works are of a full scientific value still today. To his greatest merits belongs the study on rendzina soils and the popularization of the term "rendzina" for soils developed from carbonate rocks.

*Dr Stanisław Białousz
Zespół Gleboznawstwa Instytutu Geodezji
Gospodarczej Politechniki Warszawskiej
Warszawa, plac Jedności Robotniczej 1*

SŁAWOMIR MIKLASZEWSKI
— SPIS ORYGINALNYCH PRAC NAUKOWYCH,
ARTYKUŁÓW I PRAC POPULARNONAUKOWYCH

1903

1. Sposoby brania prób ziemi do badań w pracowni i badanie ziemi. Prace Delegacji Doświadcz. przy Sekcji Rolnej w Warszawie.
2. Sprawozdanie z wycieczki gleboznawczej do Francji i Niemiec. Prace Sekcji Rolnej CTR w II półroczu 1902 r.
3. Rozbiory mechaniczne i chemiczne gleb chojnowskich w pow. przasnyskim i gub. płockiej. Chemik Polski R. 3, nr 48.

1904

4. Praktyczne zmiany w przyrządzie do szlamowania metodą Schönergo. Chemik Polski R. 4, nr 3.
5. Nowa metoda analizy gleb wapiennych. Chemik Polski R. 4, nr 13 i 17.
6. Rozbiory mechaniczne gleb opinogórskich w powiecie ciechanowskim, gub. płockiej. Pamiętnik Fizjograficzny t. 18, dział 2.
7. Gleby typowe gub. kieleckiej. Pamiętnik Fizjologiczny t. 18, dział 2.

1905

8. Przyczynek do oceny analiz chemicznych gleby. Chemik Polski R. 5, nr 44.

1906

9. Gleby ziem polskich. Z profilami gleb i licznymi tablicami składu mechanicznego. Przegląd Rolniczy, kwartały III i IV, wydanie książkowe, księgarnia Gebetnera i Wolfa, 1907.

1907

10. Sprawozdanie z podręcznika Gleboznawstwa Sibircewa. Wszechświat t. 26, nr 32, s. 507—509.
11. Gleby powiatu płockiego. Przyczynek do znajomości gleb Królestwa Polskiego. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
12. Gleby powiatu rypińskiego. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.

13. Gleby gub. łomżyńskiej (pow. wschodnie). Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
14. Gleby gub. kieleckiej. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
15. Gleby gub. suwalskiej. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
16. Gleby pow. błońskiego. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
17. Gleby w ordynacji opinogórskiej, pow. ciechanowskiego, gub. płockiej. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
18. Gleby w gub. piotrkowskiej, w pow. radomskim. Pamiętnik Fizjograficzny t. 19, dział 2.
19. Mapa gleboznawcza Królestwa Polskiego w skali 1:1 500 000. Księgarnia Gebethnera i Wolfa.
20. O potrzebie badań gleboznawczych oraz o konieczności wydania mapy gleboznawczej ziem polskich i ustalenia polskiego słownictwa gleboznawczego. Przemówienie na Zjeździe Przyrodników i Lekarzy w 1907, drukowane w Gazecie Rolniczej nr 40, 42 i 53.

1908

21. Przyczynek do znajomości gleb w pow. konstantynowskim, gub. siedleckiej. Sprawozdanie Tow. Nauk Warsz. R. 1, z. 3.
22. Wyniki poszukiwań nad glebami Królestwa Polskiego. I. Mady powiślańskie w okolicy Karczewa i Otwocka Wielkiego. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 4.
23. II. Lössy w powiecie i guberni lubelskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 4.
24. III. Bielice powiatu rypińskiego. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 4.
25. Studia nad glebami ziem polskich. I. Bielico-rzędzina lodowcowo-jurska oraz otaczające ją bielice nadrzeczne pod Iłżą w gub. radomskiej (Król. Polskie). Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. Wydz. 3, z. 5.
26. II. Gleby Ordynacji Opiniogórskiej w pow. ciechanowskim gub. płockiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 5, Wydz. 3.
27. III. Gleby trzeciorzędowe. A. Rzędzina gipsowa spod Chmielnika w gub. kieleckiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 5, Wydz. 3.
28. III. Gleby trzeciorzędowe. B. Gleby piaskowcowe z połoniny Porzyżewskiej pod Howerlą w Karpatach. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 5, Wydz. 3.
29. Materiały do gleboznawstwa ziem polskich. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
30. Gleby powiatu Janowskiego. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 8.

1909

31. Bielica spod Grójca w gub. warszawskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz., z. 1.

32. Gleby w powiecie krasnostawskim gub. lubelskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz., z. 3.
33. Gleby w powiecie i guberni siedleckiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz., z. 3.
34. Absorpcja w glebach typowych. I. W lössach, bielico-lössach i lösso-bielicach. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 4.
35. Pierwszy Międzynarodowy Zjazd Gleboznawców w Budapeszcie. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz., z. 5.
36. Gleba (co każdy o glebie wiedzieć powinien). Biblioteka Sekcji Szkolnej C.T.R., Księgarnia Wende i S-ka.
37. W sprawie badań nad morfologią gleby. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
38. Gleby typowe w gub. piotrkowskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 8.

1910

39. Spis bibliograficzny rozpraw, dzieł i artykułów dotyczących gleboznawstwa ziem polskich. Pamiętnik Fizjograficzny t. 20.
40. Przepalczyska. Przew. K. i S. Roln. R. 4, nr 21.
41. Les types des sols et leurs importances Comp. Rendus de la II-e Conference Agrogéologique a Stockholm (tylko w jęz. franc.).
42. Drugi międzynarodowy Zjazd Gleboznawców w Sztokholmie (17—25 sierpnia 1910 r.). Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
43. Typ gleby pola doświadczalnego w Starościcach. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. t. 8.
44. Czarnoziemy hrubieszowsko-tomaszowskie w okolicach Dołhobyczowa w gub. lubelskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 8.
45. Czarnoziem czyli „czarna ziemia sochaczewska w powiecie sochaczewskim gub. warszawskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 9.

1911

46. Typ gleby pola doświadczalnego w Mysłakowie pod Łowiczem. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 5.
47. Bodenkarte des Königreichs Polen. Berlin. Dodatek do „Die Ernährung der Pflanze” 1911 r., z. 7, nr 23.
48. Ślady lodowca na górze Świętokrzyskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. R. 4, z. 8.
49. Gleby w gub. kowieńskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. R. 4, z. 9.

1912

50. Rzut oka na rozwój pojęć gleboznawczych. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. R. 5, z. 1.
51. Gleba w okolicach Chodocza w pow. Włocławskim. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. R. 5, z. 5.

52. Gleba pola doświadczalnego w Lipnowskim (Głodowo). Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. R. 5, z. 5.
53. Typ gleby pola doświadczalnego w Bieniakoniach, gub. wileńskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. R. 5, z. 6.
54. Gleba pola doświadczalnego w Kisielnicy w pow. kolneńskim gub. łomżyńskiej. Sprawozdania Tow. Nauk. Warsz. R. 5, z. 6.
55. Materiały do znajomości gleb w pow. mławskim gub. płockiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 6.
56. Gleba pola doświadczalnego w Pódziszkach gub. suwalskiej oraz czarna ziemia litewska w Szandyniszkach w pow. wołkowyskim gub. suwalskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
57. Gleba pola doświadczalnego w Osiecinach w pow. wrocławskim gub. warszawskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
58. Gleby typowe w gub. kowieńskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 9.
59. Bielice nadrzeczne (lössy rzekome) w pow. nowogródzkim gub. mińskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 9.
60. Jak badać gleby nasze w polu? Warszawa, Wyd. Biblioteka Rolnicza nr 9.
61. Gleby ziem polskich. Wydanie II, znacznie pomnożone i powiększone. Warszawa, Księgarnia Gebethnera i Wolfa, 1912.
62. Mapa gleboznawcza Królestwa Polskiego (14-barwna). Wydanie II w skali 1:1 500 000. Warszawa, Księgarnia Gebethnera i Wolfa.

1913

63. Gleby w pow. zamojskim w gub. lubelskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 1.
64. Gleba stacji doświadczalnej ogrodniczej w Morach pod Warszawą. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 2.
65. Materiały do znajomości gleb stacji i pól doświadczalnych w Królestwie Polskim. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 3—4.
66. Gleby w pow. puławskim gub. lubelskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 6.
67. Gleby z pow. jędrzejowskiego, miechowskiego i pińczowskiego w gub. kieleckiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 6.
68. Materiały do znajomości gleb świętokrzyskich. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
69. Gleby w okolicach Wielunia w gub. kaliskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 7.
70. Lössy w Sandomierskiem. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 8.
71. Gleby w okolicach Łęczycy. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 9.
72. Gleba pola doświadczalnego stacji kutnowskiej. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 9.
73. Gleby z okolic Złotego Potocku. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz. z. 9.

1914

74. Rzut oka na typy gleb w gub. kowieńskiej. Szkic monograficzny. Str. 95 — Wilno. Nakład Kowieńskiego Towarzystwa Rolniczego.

75. Przyczynek do sposobu występowania typów gleb na ziemiach polskich. Pamiętnik Fizjograficzny t. 22, z. 38, fotogr. 13.

1916

76. Gleba, jej powstanie, rodzaje i własności. Podręcznik Gospodarstwa Wiejskiego (wyd. II). Warszawa, nakład C.T.R.

77. Bodenkarte von Polen (farbig 1:2 500 000) w „Handbuch von Polen”. Berlin 1917, wyd. II, 1920.

1920

78. Jakie gleby należy u nas drenować? Wiedza Rolnicza, Księgarnia Ostaszewska i S-ka, Warszawa.

1921

79. Sieć ognisk kultury rolniczej na Ziemiach Polskich. Wiedza Rolnicza, t. 3, Księgarnia Ostaszewska i S-ka, Warszawa.

80. Rozpoznawanie gleb w polu na ziemiach polskich. Wyd. II Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego t. 11—12. Księgarnia Rolnicza w Warszawie.

1922

81. Powstanie i kształtowanie się gleby. Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, t. 27—30. Księgarnia Rolnicza w Warszawie.

82. Gleba jako warsztat rolniczy. Akadem. Wykłady Roln. t. 4. Wydawn. Wydz. Dośw. Nauk C.T.R., Warszawa.

83. Mapa gleboznawcza Rzeczypospolitej Polskiej (w 22 barwach) w skali 1:750 000, zrobiona na Targi Wschodnie dla firmy Buszczyński i S-ka dla wykazania zależności rozwoju cukrownictwa od natury gleb.

84. Contribution a la connaissance des sols nommés Rendzina Comptes Rendus de la Conference extraordinaire (III internationale) Agropedologique a Prague 1922. Publiés par statni vyzkumny ustav agropedologiccky. (Institut agropedologique de l'Etat) a Praque II Karlovo nam. 3, Tschechoslovaquie.

1923

85. Mapa gleboznawcza Rzeczypospolitej Polskiej (w 22 barwach) dla Min. Roln. i D.P. w skali 1:2 500 000.

1924

86. Les sols comme individus (dans les) „Memoires sur la nomenclature et la classification des sols” nr 16 Comision IV-e Comité International de Pédologie. Helsingfors.

87. Nomenclature et la classification des sols, Memoire relatif a la Pologne (loco citato ob. nr 86), nr 17, Helsingfors.

88. IV Międzynarodowy Kongres Gleboznawczy w Rzymie w maju 1924 r. Osobne odbicie z z. 29—30 i 31—32 Gazety Rolniczej.

89. Carte Pédologique de la Pologne — Gleby Rzeczypospolitej, w skali 1:1 000 000 (w 22 barwach) przedstawione na IV Międzynarodowym Kongresie Gleboznawczym w Rzymie.

90. "Eta Actuel de la Cartographie des sols en Pologne", Publié par la V-e Commission Intern. a Bucarest.

1925

91. Ustalenie się w Niemczech nowych poglądów gleboznawczych. Gazeta Rolnicza nr 31—32, s. 904—906.

92. Wraz z asyst. Władysławem Reychmanem: Stężenie w glebach jonów wodorowych (pH) w związku z zagadnieniem rolniczego doświadczalnictwa polowego. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 1.

1926

93. Zmienność stężenia w glebie jonów wodcroych (pH) w cyklu rocznym. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 2, cz. 1.

94. Przyczynek do znajomości gleb Ziemi Wileńskiej. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 2, cz. 2.

95. Zbieranie danych dotyczących kwasowości gleb polskich. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 2 cz. 2.

96. Gleba, jej własności, rodzaje itd. Podręcznik Gospodarstwa Wiejskiego, wyd. III, 1926.

97. Mapa schematyczna rejonów glebotwórczych Polski (barwna). Podręcznik Gospodarstwa Wiejskiego, wyd. III.

1927

98. Mapa gleb Polski (barwna) w skali 1:1 500 000. Wydawn. Min. Rol. Ref. Roln.

99. Bodenkarte Polens (1:3 000 000) nach Prof. Miklaszewski — „Die Ernährung der Pflanze” r. 1927 i w osobnej odbitee książkowej dr P. Krische-Bodenkarten und andere kartographische Darstellung der Faktoren der landwitschaftlicher Produktion verschiedenen Länder. Berlin 1929.

100. Mapa gleboznawcza i jej zadania. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 3, cz. 1 i 2.

101. W sprawie skali analizy mechanicznej gleby. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 3, cz. 1 i 2.

102. Mapa gleb Litwy (barwna) w skali 1:1 500 000. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 3, cz. 3 i 4.

103. The pedological Standpoint in Soil Science. Materiały Kongresu Gleboznawczego w Waszyngtonie.

1928

104. Ogólna mapa gleb Europy 1:10 000 000 (współautor). Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 1.

105. Zmienność stężenia w glebie jonów wodorowych (pH) w cyklu rocznym na polu doświadczalnym w Morach. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 1.

106. W sprawie Muzeum Rolniczego w Warszawie. Dział Gleboznawstwa. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 1.

107. Pierwszy Międzynarodowy Kongres w Waszyngtonie D.c. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Półn. Osobne odbicie z zeszytu 1, 2 i 3 Gazety Rolniczej i w Doświadczalnictwie Rolniczym t. 4, cz. 1.

108. Wpływ drenów na (pH) stężenie jonów wodorowych w glebie. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 2.

109. Pobieranie monolitów glebowych. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 3.

110. Monolity glebowe w zbiorach Działu Gleboznawstwa Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 3.

111. Profil bielicy w Kopytowie pod Błoniem. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 4.

112. Monoliteki glebowe. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 4, cz. 4.

1929

113. Polskie Dośw. Roln. na P.W.K. w Poznaniu w roku 1929. Sekcja Glebozn. Zakład Glebozn. Polit. Warsz. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 5, cz. 2.

114. Gleboznawstwo w 10 wykładach. Kursy (korespondencyjne) Rolnicze im. Stanisława Staszica, rok 1929.

115. Międzynarodowe Towarzystwo Gleboznawcze — Zjazd Komisji V. „Klasyfikacji Nomenklatury i Kartografii Gleb” oraz jej podkomisji „Mapy Gleboznawczej Europy” w Gdańsku. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 5, cz. 3.

1930

116. Gleby Polski. Wyd. 3, Warszawa.

1931

117. Występowanie suchej zgnilizny korzeni buraka cukrowego w związku z naturą gleb. Gazeta Cukrownicza nr 8.

118. Międzynarodowy Kongres Gleboznawczy w Rosji w 1930 roku. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 7, cz. 1.

119. Choroby roślin a typy gleb. Choroby Roślin t. 1, cz. 3 i 4.

120. Przyczynek do znajomości gleb Kujawskich. Doświadczalnictwo Rolnicze t. 7, cz. 2.

121. Wiadomości ogólne o glebie, jej uprawie i nawożeniu. Poradnik

techniczno-ogrodniczy projektowania, zakładania i prowadzenia ogrodów przy szkołach. Nasza Księgarnia, ZNP, Warszawa 1931.

1933

122. Gleby Polski i ich rozmieszczenie z mapą terenową w skali 1:5 000 000. Wiadomości Korespondenta Rolnego t. 2.

1935

123. Rozpoznawanie gleb w polu na ziemiach polskich. Wyd. 3. Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego.

124. Remarques pédologiques. Transactions of the III Internat. Cong. of Soil Science. Vol. I Oxford, England.

1938

125. Gleboznawstwo w tomie II Księgi Pamiątkowej na 75-lecie Gazety Rolniczej 1860—1935. Księga wsi polskiej, źródła, dzieje i kierunek jej kultury — pod red. dr J. Lutosławskiego.

126. Głębokość orki. Gazeta Rolnicza nr 1, 2, 3 i 5.

127. Zjazd II Komisji Chemii Gleby oraz Podkomisji Kartografii gleb Europy z uwzględnieniem kreślenia map użytkowych dla rolnictwa praktycznego i bonitacji w Helsinkach r. 1938. Gosp. Roln. nr 23, Gazeta Rolnicza, 1939 r., s. 546—550.

128. Wskaźniki klimatyczno-glebotwórcze. Gazeta Rolnicza nr 15.

129. Ankieta w sprawie słownictwa melioracyjnego (w związku z proponowanymi nazwami dotyczącymi gleb). Przegląd Melioracyjny t. 4, nr 2.

1939

130. Gleba jako teren pracy rolnika. Warszawa 1939.

131. Wyrazy a rzeczywistość. Biologia i Życie nr 2.

132. Nieodzowność realnych podstaw przyrodniczych w życiu gospodarczym. Biologia i Życie nr 1.

133. Determination de la profondeur du labour. Annales Agronomiques Paris, nr 4 i 5.

1946

134. Zarys nauki o glebie czyli gleboznawstwa. Ealster, Lauter i Rutkowski, 1946.

135. Agrofizyka a uprawa roli. Dodatek Rolniczy Gazety Cukrowniczej nr 3.

136. Jakie gleby w Polsce nadają się do produkcji buraka cukrowego. Dodatek Rolniczy Gazety Cukrowniczej nr 2.

1947

137. Nowe możliwości badania ruchów wody w typach gleb. Sprawozdanie Tow. Nauk. Warsz., Wydz. 3, R. 39.

138. Prisperek k saznani obehu vody v pode v souvistati s podnimi typy jako jedince. Vestnik Ceskoslovenske akademie zemedelske, 1947.

1949

139. Badanie gleb. Program badań rolniczo-fizjograficznych. Prace Rolniczo-Leśne nr 43, nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.

140. Podstawowe wiadomości o glebie. Wykład 1 i 2. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, Kursy Rolnicze im. St. Staszica, Warszawa 1947.

1952

141. Rozpoznawanie gleb w polu. PWRiL, Warszawa 1952.

